

KOMUNISTIČNA PARTIJA – ORGANIZATORICA POMOČI BOJU ŠPANSKEGA LJUDSTVA

Dne 17. julija 1936 se je del nezvestih povljenikov španske republikanske vojske uprl in izdal ukaz svojim podrejenim častnikom in vojakom, da z oboroženo silo zrušijo zakonito republikansko vlado. S tem so bile napadene težko priborjene svoboščine španskega ljudstva, ki je bilo pahnjeno v strahovit vrtinec vojne, v katerije tri leta krvavelo in zatem, po padcu republike, 40 let trpel pod fašistično vojaško tiranijo generala Franca.

Zarotniki in organizatorji prevrata so bili že od vsega začetka povezani s Hitlerjevo Nemčijo, Mussolinijevim Italijom in Salazarjevem Portugalsko, ki so jim pošiljale najmodernejše orožje, vojaško tehnično opremo in kmalu tudi redne pehotne, topniške, letalske, tankovske in mornariške vojaške enote. Z veliko premočjo v oborožitvi so brez milosti napadali pomanjkljivo oboroženo, premalo pripravljeno republikansko vojsko pa tudi nezavarovan naselja. Spomnimo se samo surovega bombnega napada na mesto Guernica.

Špansko ljudstvo, protifašisti in delavski razred, ki so se junaško dvignili v obrambo svojih demokratičnih pravic, svoje zakonito izvoljene ljudskofrontne vlade, so se prvi v Evropi z orožjem v roki bojevali proti združenim silam fašizma ter tri leta vztrajali in krvaveli v neenakem boju. Zato so upravičeno pričakovali pomoč, posebno v orožju in tehnični opremi. Toda Amerika in druge države so zabranile prodajo orožja Španiji in tako pustile fašističnim silam proste roke.

Sovjetska zveza ni dovolila in pravočasno pomagala, kasneje pa je ustavila prodajo orožja Španiji. Tako je Španija v boju proti mednarodnemu fašizmu ostala osamljena. Pobudniki pakta neutralnosti in nevmešavanja, predvsem Anglia, Francija in Amerika, so kasneje, ko je fašistična agresivnost naraščala in ogrozila Evropo, spoznali in obžalovali napako, ki je bila storjena ob Španiji.

Vendar so demokratične množice, borci za mir, protifašisti, predvsem pa delavski razred v Evropi in v svetu pomagali španskemu ljudstvu, kolikor je bilo v njihovi moći, in to v izražanju solidarnosti z bojem španskega ljudstva in predvsem z borci prostovoljci. Organizirana so bila mnoga zborovanja delavcev in protifašistov sploh, kjer so protestirali proti politiki svojih vlad in zahtevali, da se španskim republikancem nemudoma pošle pomoč v orožju in vojaški opremi. Na zasedanjih skupščin Francije, Belgije, Anglije, Amerike in drugih držav so se oglašali naprednejši politiki in zahtevali od svojih vlad, da spremenijo svoja neutralna stališča do Španije. Oglasili so se mnogi znani javni in kulturni delavci s pozivom, da se podpre boj španskega ljudstva proti fašizmu. Napredno javno in ilegalno časopisje je dnevno prinašalo vesti o položaju na bojiščih, kritiziralo neutralno stališče zahodnih vlad ter opozarjalo na razraščajočo fašistično napadalnost. Tudi mnoge napredne stranke v Evropi in v svetu, predvsem pa delavski sindikati so zahtevali od svojih vlad, da podpro špansko republikansko vlado in boj ljudstva proti Francu.

Klub vsestransko razgibani dejavnosti predvsem usmerjenih množic se stvari niso obrnile na bolje. Vlade, ki bi v tistem usodnem času lahko pomagale Španiji in so bile dolžne kaj napraviti, da se zajezi naraščajoči fašizem, so ostale »neutralne«. Še več, vlade Francije, Anglije in Amerike so nenehno pritiscale na špansko vlado z namenom, da čimprej prenehata z odporem in položi orožje.

Kot je bila Komunistična partija Španije v prvih bojnih vrstah, tako so tudi komunisti drugih evropskih dežel in drugod po svetu bili na čelu zbiranja in dajanja pomoči španski revoluciji. Na pobudo Kominterne je bilo z 55 dežel poslanih ok. 35.000 prostovoljev na španska bojišča. Večinoma so bili to komunisti, pa tudi drugi protifašisti. Zbiranje in odpošiljanje tako velikega števila prostovoljev iz raznih dežel, često po

ilegalnih potek, je bilo mogoče le prek močne, vsestransko usposobljene organizacije.

Komunistična partija Jugoslavije je brž od začetka španske državljanske vojne pozivala na predne množice k solidarnosti z bojem španskega ljudstva. Tovariš Tito je v imenu KPJ izjavil: »Ne neutralnost, temveč najpopolnejšo pomoč so dolžne izkazati zakoniti španski vlad vse države članice Društva narodov. Tu gre za namero fašistov, da razcepijo narode. Tu gre za najstrašnejšo vojno nevarnost. Tej pa se ni mogočeogniti s paktom neutralnosti, ki pomeni blokado zakonite španske vlade, temveč s polno in naglo vojaško tehnično in materialno pomočjo in podporo svetovne demokracije, pristašev miru španskemu ljudstvu.«

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije je svojim osnovnim organizacijam, komunistom, simpatizerjem in aktivnim protifašistom posredoval posebna navodila, smernice in priporečila, spremjal dogodke, ki so zadevali špansko vprašanje. Znano je, da je Tito, ki je bil tedaj organizacijski sekretar in v avgusta 1937 prevzel vodstvo Partije v domovini, sam deloval pri organiziranju vsestranske pomoči Španiji. Da bi akcija za podporo španski revoluciji uspešno potekala, so bili ustanovljeni posebni komiteji, ki so jih vodili znani komunisti. Poleg teh so se na pobudo Partije ali pa tudi samoiniciativno ustanavljali pollegalni in legalni odbori in druga stalna in občasnna združenja. Delovali so v mnogih krajih, delavskih centrih in mestih v Jugoslaviji ter zunaj nje, kjer so bivali naši izseljenci. Znano je, da uradna jugoslovanska, posebno pa klerikalno usmerjena glasila niso bila naklonjena pravičnemu boju španskega ljudstva; z lažmi in ponarejenim pisanjem so širila propagando v korist generala Franca in s tem ustvarjala ugoden teren za širjenje profašistične dejavnosti v Jugoslaviji.

V organiziranje vsestranske pomoči in podpori Španiji so bile vključene množice, ki so se v tem času silno razgibale. Posebno mladina je prednjacija. Mnogo mladih ljudi je bilo pripravljeno pridružiti se prostovoljcem.

Toda množičen odhod na španska bojišča ni bil mogoč. Vlada Stojadinovića, Korošča in Spaha, ki je dušila vsakršno gibanje množic in boj delavskega razreda za osnovne narodne svoboščine in socialne pravice, je v primeru Španije z vsemi sredstvi onemogočala posiljanje pomoči in odhod prostovoljev v Španijo.

V ta namen je izdala posebna navodila bankim upravam in sreskim načelstvom ter ostre ukaze policijskim in žandarmerijskim postajam.

Pri CK KPS je bil ustanovljen odbor za pomoč španski republikanski vojski. Vodil ga je Tone Šuštersič. V skladu z njegovimi navodili je delalo v Sloveniji več krajevnih odborov: v Ljubljani, Trbovljah, na Jesenicah in drugod. Kjer teh ni bilo, so se vključevali v delo partijske organizacije in posamezni komunisti. Delali so seveda ilegalno. Komite na področju Ljubljane je bil ustanovljen kmalu po izbruhu upora Francovih generalov. Sestavljeni so ga Pepca Maček Kardeljeva, Adolf Jakhe, Angela Ocepko, Polde Maček in Stane Bobnar. Zanimanje prebivalstva, posebno delavcev in mladine za dogodke v Španiji je naraščalo, zato je komite prek partiskih povezav, ilegalne literature ter demokratično usmerjenega tiska, prek pisem, ki so prihajala iz Španije, kolikor jih ostra cenzura ni dosegla, skušal pridobiti čimveč verodostojnih vesti. Tako je bilo mogoče širiti med ljudi resnico o dogodkih v Španiji in na bojiščih, o grozotah, ki so jih počele nad ljudstvom Francove čete ter interventni Mussolinijevi in Hitlerjeve vojski.

V akcijo so se vključevali predvsem komunisti, skojevci, simpatizerji, protifašisti sploh, študentje, napredni kulturni in drugi znani javni de-

lavci, demokrati in svobodoljubni prijatelji Španije.

Vsak dan so se širila pojasnila in obvestila med množice, v tovarne, na razna zborovanja, med člane Vzajemnosti, na nogometna igrišča, kjer se je zbirala mladina in podobno. Tiskali in razpečevali so se ilegalni letaki ob važnih dogodkih, napredno časopisje, kolikor ga cenzura ni plenila, je objavljalo dogodek in Španije in razglabljalo o namenih fašistične agresije. Pele so se revolucionarne pesmi ob raznih srečanjih, na izletih, zborovanjih in ob večerih na vasi. Te pesmi so smesile Franca, Mussolinija, Hitlerja, veličale Larga Caballera, ki je bil takrat predsednik španske ljudskofrontne vlade.

Težišče delovanja Komunistične partije je bilo usmerjeno na pritegovanje množic v ljudskofrontno gibanje in v boj zoper fašizem ter vojno, zoper profašistične struje doma ter proti političnemu in gospodarskemu usmerjanju Jugoslavije k nacistični Nemčiji.

Glede na dogodek v Španiji je postajalo vse bolj očitno dejstvo, da je rožljanje z orožjem priprava na novo porazdelitev sveta na interesne sfere, kar se lahko doseže le z napadom na nefašistične države Evrope, z novo svetovno vojno. Tega pa množice niso želele. Zato sta ljudskofrontno gibanje ter boj proti fašizmu in vojni pridobivala množice. In zato so množice vse bolj protestirale in izražale simpatije in solidarnost s španskim ljudstvom in s prostovoljci, ki so se že bojevali v Španiji.

Na poziv Partije so prvi prostovoljci jugoslovanskih narodov prišli v Španijo že v prvih mesecih španske vojne. To so bili naši izseljenki iz Francije, Belgije, iz severne in južne Amerike, med njimi zlasti primorski Slovenci, ki so morali bežati pred fašističnimi skvadrami iz Italije. Nekaj kasneje so prihajali politični emigranti iz Sovjetske zveze, zatem študentje iz Prage, ki so se kolektivno odločili med prostovoljce.

Mnoga pota so vodila prostovoljce v Španijo, iz vseh krajev sveta, kjer so živeli naši izseljenki: čestokrat težavna, vendar so naši možje in fantje z veliko mero zavesti, odločnosti in požrtvovalnosti ter iznajdljivosti premagovali težave in stopali v boj proti fašizmu na španskih tleh. Najtežje ovire so moralni premagovati prostovoljci iz Jugoslavije.

Stojadinovičeva vlada, v katerej je bil minister za notranje zadeve klerikalec dr. Anton Koroseč, je prepovedala izdajanje potnih listov tistim, za katere se je kolikaj sumilo, da bi morebiti odšli v Španijo. Vendar jih je nekaj, večina po priateljskih zvezah, dobilo potne liste iz izgovorom, da gredo na svetovno razstavo v Pariz, odšli pa so na španska bojišča. Drugi so morali iskatki ilegalne poti. Nadzor na državni meji je bil povečan, le težko so se našli tajni prehodi mimo carinskih zapor. Uspelo je le malo številnim, mnogi so čakali in upali, da se bodo našle druge poti.

Taka priložnost se je odprla, ko je Partija na pobudo Tita pripravljala množičen odhod v Španijo po morski poti. V ta namen je bila najeta ladja francoskega izvora La Corse. Priplula je v nevtralne vode Jadranskega morja, da prevzame na svoj krov večje število prostovoljev in jih odpelje v Španijo. Priprave so potekale strogo ilegalno, po načelu izkušenj, ki jih je poznała partijska organizacija. Prostovoljci so se zbirali na področju Črne gore, Makarske, Omiša, Splita in Šibenika.

Iz Slovenije sta bili pripravljeni dve skupini z Jesenic in iz Ljubljane ter večje število posameznikov, skupaj čez 30.

Organizacijo ljubljanske skupine je vodila komisija za pomoč Španiji, ki jo je vodila komunistka Pepca Maček. Zato je bilo potrebno vzpostaviti posebno mrežo zanesljivih povezav in javk, določeni so bili spoznavni znaki med Splitom in Ljubljano, odredili smo natančne dатume in ure odhoda vlaka iz Ljubljane in prihoda v Split. Zbrati je bilo potrebno denarna sredstva

in določiti število prostovoljcev. To je bilo omenjeno, čeprav je bilo dosti več mladih pripravljenih za odhod. Ko je prišel čas, bilo je konec marca 1937, je bilo vse nared. Zbrali smo se zvečer, nekoliko pred odhodom vlada iz Zaloge, v Gorenčevi jami, tam, kjer je danes podjetje Petrol. Bilo nas je osem: Ludvik Kukavica, Viktor Jeriha, Martin Gostinčar, Adolf Boben, Stane Židan, Jože Kompare, Viktor Stopar in podpisnik.

Prihajali smo vsak iz svoje smeri, da ne bi vzbujali suma. Doma se ni bilo modro poslavljati, kaj šele komu kaj omenjati. Prišla je Pepca, ki nam je posredovala še zadnja navodila in nam izročila skromne potne stroške. Nekoliko vzne-mirjeni, toda veseli in z veliko mero zaupljivosti, smo se na kratko poslovili od Pepce, ki nam je zaželela srečno pot in vsem segla v roke. V njenih očeh se je zasvetila solza. »Ostanite zdravi in živi,« nam je še rekla. Stopili smo iz jame in odšli na zaloško postajo, kupili vsak zase kartu. Ob 7. uri zjutraj smo se znašli v Splitu. Po razpoznavnem znaku smo našli zvezo, preko katere smo odšli proti Solinu in dalje pod Mosorsko planino. V skritem kraju smo se ustavili. Vodil nas je za to odgovoren tovariš. Tu smo našli večje število že zbranih, vmes tudi skupino z Jelenic, ki jo je vodil Jože Gregorčič. Tu je bilo treba čakati na zvezo z manjšo ladjo, ki bi nas morala prepeljati na francosko ladjo La Corce. Prvi dan je bilo morje nemirno, pihali so močni vetrovi in dež nas je močil; zato ni bilo varno izpluti. Prenočili smo v zavetju skalnate škrbine, precej daleč od naselja. Drugo jutro je pihal močan jugo; pokazalo se je sonce, da smo se za silo posušili. Radi bi kaj pojedli, saj smo bili že drugi dan brez hrane in vode.

Zadolžen sem bil, da s štirimi tovariši poiščem nekaj hrane. Pot nas je vodila v najblžjo vas, oddaljeno več kilometrov. Tam smo kupili slanino in pet hlebov kruha. Lagali smo se, da gre hrana v bližnjem kamnolom. Tako smo se ognili radovednežem v vasi, ki niso bili vajeni takih obiskov. Za 30 lačnih mladencičev ta srečno kupljena hrana ni bila obilna, vendar smo jo razdelili na enake dele in s tekem pospravili. Vsa za silo smo se odžejali iz skalnih jamic, kjer se je zadrževala deževnica. Tako je potekal dan; ne da se reči, da ni bilo veselja in razpoloženja. Skrbelo nas je le, ali smo ostali prekriti pred očmi čuvanje oblasti. Potrebno je povedati, da o poteku in dogajjanju drugod nismo vedeli ničesar. Sledili in podrejali smo se navodilom, ki so jih prinašali za to zadolženi kurirji. Ko je padel mrak, smo dobili ukaz, da se v gospjem redu in v največji tisični premaknemo proti morju. Srečno smo prišli v majhno zapuščeno pristanišče. Z desne strani se je videlo skromno pokopališče, z leve malo pristan. Po osvoboditvi sem si ogledal to pristanišče. Imenuje se Sveti Martin pri vasi Strožanc, nedaleč od Splita.

Nismo čakali dolgo, ko se je pojavila mala barka, imenovana po dalmatinsku trabakul. V pristan so v okrilju nočne tišine prihajale še druge skupine. Hitro smo se natlačili nanjo, bilo nas je 156 poleg posadke. Stisnjeni drug vrh drugega smo odpluli mimo Brača in Hvara proti Visu. Krožili smo po morju še preostali del noči, toda ladje La Corce — tedaj ji nismo vedeli imena — od nikoder. Nekaj ní v redu, se je slišalo govoriti. Barka se je morala proti jutru neke skriniti. Tako smo zapluli v zalivček Maslinovo blizu Milne na Braču, se brez najmanjše zbegnosti izkrcali z velikim upanjem, da bomo imeli naslednji večer več sreče.

Po kratkem posvetu smo se odločili, da mirno počakamo večer, da razpostavimo straže na pregledne točke in posljemo skupino v Milno po hrano. Ko se je sonce že nagibalo proti zatonu, so nas straže vrh hriba opozorile, da se nekaj dogaja. Hkrati so začele okrog nas pokati puške. Oster, toda skoraj prestrašen glas je zadan v dolinico in se odbijal od skalnatih kraških vrhov: Stojte, ruke u vis... in še, kar je ponavadi sledilo žandarskemu žargonu. Obkoljivali so nas, prepričani, da smo oboroženi. Razen bri-tvic pa niso našli pri nas nič posebnega.

Nad nami je krožilo letalo. Carinska ladja Oplenac se je zasidrala blizu obrežja zaliva Maslinovo. Med zasliševanjem so nas prevažali s čolni na ladjo. Najprej so se lotili znanih komunistov. Ker niso iz njih nič izsili, so skušali kaj do-seči s puškinimi kopiti. Ko je 156 mož ostro protestiralo, so morali nehati. Ponoči je ladja pri-

Zastava Cankarjeve čete bataljona Đuro Đaković

pla v Split. Spravili so nas v nedokončano carinarnico.

Prebivalstvo Splita, posebno pa delavci cementarni, ki so ravno stavkali, so bili kmalu seznanjeni z dogodki. Prišli so pred carinsko zgradbo, kjer smo bili zaprti, in ostro protestirali s klici »Dol s policijo, dol s fašizmom, živila republikanska Španija!« Tako so izražali solidarnost z nami. Prinašali so nam hrano in pičačo. Žandarji in zasliševalci so morali svoje obnašanje uskladiti z napetim položajem in omejit svojo surovost.

Vodili so nas na zasliševanje, vsakega posebej. Toda organizacije niso uspeli odkriti. Naša skupina iz Ljubljane se je bila hitro in natanko dogovorila, kako se bomo zagovarjali, kaj bomo odgovorili na vprašanja, kdo nam je dal navodila in po kakšni zvezi smo prišli iz Ljubljane. Vsi smo se zagovarjali s spremetno izmišljenimi izgovori brez napake. Čeprav so si zasliševalci pomagali s klofutami, da bi kaj izvlekli iz nas, niso zvedeli ničesar. Po nekaj dneh zapora v Splitu so nas odpeljali v Zagreb, v znane zapore v Vlaški ulici. Tudi tu so nas zasliševali. Za tako početje je bila zagrebška policija bolj usposobljena. Vendar se je bolj zanimala za hrvaške tovariše. Grobo so jih pretepal, kar se je slišalo v našo celico, čeprav so bili zasliševalni prostori tapecirani in je na oknu hreščal radio. Ljubljansko in jeseniško skupino in druge Slovence so po nekaj dneh odpeljali v Ljubljano. Zapri so nas v Šentpetrsko kasarno, kjer je sedaj Onkološki inštitut (tam so bili tedaj zapori). Ljubljanska policija je bila do nas popustljivejša, brez grobosti. Marsikaj smo lahko storili za clajšanje svojega neugodnega položaja. Ze na poti, na zaloški železniški postaji, nam je uspelo prek Tineta Židana, ki je bil ravno tedaj v službi, na čuvajnici, obvestiti »naše«, da se vračamo. Kmalu za tem smo dobili obiske v zapor. Ne samo sorodniki, tudi naši simpatizerji so prihajali, da bi zvedeli kaj o naši usodi, nam prinašali hrano in obvestila. Čutili smo, da nismo sami, bili smo v središču pozornosti. Káznovani smo bili z deset dni zapora. Ker so nam vracunali že zapor v Splitu, smo bili kmalu izpuščeni. Bili smo veseli prostosti, a nezadovoljni, ker se nam je veliki podvig tik pred uresničitvijo ponesrečil.

Naša želja je bila priti v Španijo, toda kljub dobrim ter temeljito pripravljeni akciji smo stali še pred zapori. Tu smo se prisrčno poslovili od Jeleničanov in drugih z obljubami in upanjem, da nam bo drugič uspelo. Tako kot nam ali še slabše se je godilo tudi drugim skupinam. V Šibeniku so jih nekaj ujeli in zaprli, še večjo sku-

pino so artilirali v Črni gori, le nekateri so pravočasno pobegnili pred razjarjenimi zasledovalci. Javnosti pa še danes ni znano, kje prevzaprav je bila storjena napaka.

Ladja La Corse je proti koncu 1936 najel takratni sekretar KPJ Gorkič, Adolf Muk pa je bil določen za odgovornega na ladji. Zbiranje prostovoljcev iz raznih krajev Jugoslavije, povečini iz obmorskih krajev, je bilo odlično speljano. Ob obali v Črni gori, med Makarsko in Omišem, pri Splitu, pri Šibeniku se je zbralo več kot 550 fantov in mož.

Ladja La Corse je sicer pravočasno priplula v Jadransko morje, toda brez dovoljenja je zaplula v naše teritorialne vode, česar ni smela storiti. Policia in vojna mornarica je ladjo blokirala v bližini otoka Sv. Nikolaja v Budvarškem zalivu. Na ladji ki so jo usmerili v zaliv Boke Kotorske, v Zeleniku, so našli Muka. Po zasliševanju je vse povedal policiji. Vendar ostane vprašanje, kako so našli vse posamezne skupine. Verjetno je budna policia z žandarmerijo opazila zbiranje, ki se zaradi številčnosti skupin ni dalo dovolj prikriti.

Muk je bil junija 1934 kooptiran v začasno vodstvo KPJ. Od takrat do 1936 je bil član polit-biroja, izvoljen na IV. državnemu konferenci decembra 1934 v Ljubljani. Po zaplembi La Corse je bil obsojen na 10 let robije, pozneje mu je bila kazan znižana na 5 let. Zaradi slabega zadržanja pred razrednim sovražnikom je bil 1937 za vedno izključen iz KPJ. Med okupacijo je v kotorskem zaporu odklonil sočelovanje z Italijani, ki so ga nato marca 1943 ustrelili.

Ta poskus odhoda v Španijo je spodletel, vendar so se napredne množice še bolj razgibale in obsojale režim in vladu Stojadinovića, ki je tako dosledno onemogočala pomoč borečemu se španskemu ljudstvu.

Ko se je ljubljanska skupina vrnila domov, so jo pripadniki Ljudske fronte, posebno revolucionarno usmerjena mladina, z navdušenjem pričakovali in pozdravili. Ti pa so jim pripovedovali o doživetjih na svoji poti. Večer za večerom so se na sedežih Vzajemnosti in ob raznih drugih srečanjih, izletih in zborovanjih, v tovarnah in drugod, razvijali pogovori v zvezi s španskimi dogodki. Komite za pomoč Španiji, ki je deloval na vzhodnem področju Ljubljane in bil povezan s centrom v Ljubljani, je ob pomoči rajonskega komiteja Partije Polje in komunistov na širšem območju uspešno nadaljeval z delom. Organiziral je zborovanje pripadnikov Ljudske fronte, kjer so se vrstila predavanja o Španiji, širil brošure, kot je Španija v plamenu, in razne članke

na to temo, razpečeval letake in slike iz Španije, tako o znanem borcu in pilotu Josipu Križaju in drugi. Aktivno je pripravljal »Španski teden«, ki ga je organizala Komunistična partija od 19. do 24. julija 1937 z namenom, da zbere v akcijo za pomoč Španiji vse napredne protifašistično usmerjene množice. Banska uprava Dravske banovine pa je, da prepreči naraščajoče gibanje množic za pomoč Spaniji in njihov boj proti fašizmu ter krepitev delavsko kmečke zveze in Ljudske fronte, izdala posebna in izrecna navodila svojim podrejenim sreskim načelstvom, žandarmerijskim in policijskim postajam, da prepoveduje »Španski teden« in poveča cenzuro nad demokratično usmerjenim tiskom in časopisjem. Nakazala je tudi, kje so žarišča ljudskofrontnega gibanja, da bi jih podrejeni organi lažje nadzorovali in jih skušali zatreći.

Režimski časopisje, posebno Slovenec in Domoljub sta povzema iz Francovih in drugih reakcionarnih poročil vesti o dogodkih iz Španije; ki so omalovaževali in sramotili ljudsko frontno gibanje, ter članke, ki so napadala demokratični tisk in žarišča gibanja ter poimensko ovajali vidne pripadnike gibanja, zlasti seve komuniste.

Vsi ti ukrepi oblasti in pristranska propaganda reakcionarnega tiska, ki je imel proste roke, so sicer ovirali protifašistično gibanje in boj množic za mir, vendar si večjega vpliva med množicami

niso pridobili. Te so vse bolj spoznavale, kje je njihovo mesto, da bodo le združeni v močno gibanje izboljše svoj položaj in se ubranile pretežne nevarnosti međunarodnega fašizma.

Ker odhod prostovoljcev po morski poti ni uspel, je Partija iskala druge poti. Največ jih je odšlo v Španijo po prehodih iz Slovenije. Prehodov je bilo več. Tovariši z juga so potovali prek jark v Zagreb. Tam sta organizacijo vodila predvsem dr. Pavle Gregorič in Pavle Žaucer s pomočjo dr. Jožeta Potrča in Jožeta Lacka. Pot je vodila ilegalno od Lackovega doma v Novi vasi pri Ptiju k Šentilju ali Sv. Duhu na Ostrem vrhu in nato prek meje. Miha Marinko je vodil skupino Trboveljanov prek Pece v Avstrijo. Skupine iz Ljubljane, s Primorske, Gorjenske in Dolenjske so potovale prek Golice nad Jesenicami. Tu je bil vodnik, dokler ni sam odšel v Španijo, Franc Potočnik. Zaradi zaostrične kontrole na mejah je bil prehod tvegan. Mnoge so na poti aretirale tudi avstrijske oblasti, in jih pošljale nazaj v Jugoslavijo. Vendar je po teh poteh odšlo v Španijo nad 200 Slovencev. In mnogo skupin iz drugih krajev Jugoslavije. Iz občin Polje in Dobrunje pri Ljubljani je skušalo srečo prek Golice več prostovoljcev. Organizacija so še vedno vodili Pepca Maček Kardeljeva, kasneje pa tudi Angela Ocepčeva in sekretar ravnatelja Polde Maček. Toda večini ni uspelo prebiti se do cilja skozi mnoge ovire brez

potnih listov. Ostali so v zaporih Jugoslavije, Avstrije, Švica in tudi Francije. Uspeli so le Martin Gostinčar, Tone Cimerman, Ciril Rome, Viktor Jeriha in podpisani.

Komiteji za pomoč in podporo Španiji so delovali ves čas vojne v Španiji. Še po padcu republike. Jugoslovanske oblasti pa so po končani vojni, ko so se prostovoljci umaknili pred Francovimi četami v Francijo, ki jih je pognala v taborišče, vsem vzela državljanke pravice in jim onemogočile vrnitev v domovino. Tako so Španci ostali zunaj zakona, prepuščeni na milost in nemilost francoskim oblastem, po kapitulaciji Francije pa Petainovi kvistinski vladi in Hitlerjevi Nemčiji. Komiteji za pomoč Spaniji in organizacija Rdeče pomoči so tedaj zbirali hrano in denar ter ju pošiljali borcem v francoskih taboriščih.

Partija, ki je cenila španske borce, je storila vse, da jim olajša položaj. Fašisti, pijani uspeha v Španiji, so nadaljevali z osvajjalnim pohodom. Ko je pretela neposredna nevarnost Jugoslaviji, se je Partija vsestransko zavzemala, da se španskim prostovoljcem omogoči vrnitev v domovino. Tovariš Tito je 1939. leta v Parizu pozval Špance, da se vrnejo domov in podvzel potrebne ukrepe za organizacijo vračanja, kar pa ni bilo lahko. Pot je bila beg iz francoskih taborišč prek Nemčije ali Italije po ilegalnih javkah. Mnogi so se tako vrnili, mnogi so bili na poti aretirani in ostali v nemških in italijanskih zaporih in taboriščih. Iz Polja sta Martin Gostinčar in Anton Cimerman umrli junaka smrti v nemškem taborišču Guzen. Ciril Rome je sedem let prebil v francoskih in nemških taboriščih in za las ušel smrti. Viktor Jeriha je bil na poti domov aretiran, poslan v ljubljanske zapore in nato v taborišče Dachau. Jaz sem se vrnil 1939. leta iz Pariza kot težek invalid s ponarejenim potnim listom, ki mi ga je preskrbel Lovro Kuhar (Prežihov Voranc), sodelovec tovariša Tita.

To so nekatere na kratko opisane poti in usode španskih borcev. Druge so podobne. Prek 800 prostovoljcev je odšlo neposredno iz Jugoslavije, drugi španski borce jugoslovanskih narodov in narodnosti so prišli iz drugih držav. Vseh je bilo nad 1800, od tega 534 Slovencev. To je velik delež s strani naših narodov v podporo španskemu ljudstvu v boju zoper fašizmom.

STANE BOBNAR

Skupina ranjencev, med njimi Stane Bobnar in Aleš Bebler

MAGIČNA PRIVLAČNOST

PRAGA, SREDIŠČE DEMOKRACIJE

V letih 1936—37 je bilo v Pragi zelo močno studentovsko levčarsko gibanje. Med jugoslovanskimi študenti je bila večina usmerjena levo, protifašistično, in vse gibanje je bilo v resnici pod vodstvom naše Partije. Partija je vodila bolj ali manj vsa študentovska združenja v Pragi.

Praga je bila demokratično središče buržoazno-demokratske parlamentarne klasične demokracije, v katerem smo imeli možnost stika z vso marksistično in levčarsko literaturo ter evropsko kulturo. Praga je bila v tistem času malo Pariz. Na široko je odpiral razna obzorja, še posebno politična. Politično smo bili zelo aktivni. Razumljivo je, da nas je hudo skrbela zmaga fašizma v Nemčiji. Fašizem je vladal že tudi v Italiji, za nas pa je bil Hitlerjev prihod na oblast v Nemčiji opozorilni signal. To se je čutilo še posebno na Čehoslovaškem, saj smo na meji s Hitlerjem doživljali to drama skupaj s češkim ljudstvom. Poleg tega se je že 1931. leta začela japonska invazija na Kitajsko, 1935. leta pa invazija italijanskega fašizma v Etiopijo, medtem ko je 1933. leta prišel na oblast Hitler. Za nas mlade ljudi, komuniste in revolucionarje, je bil to signal, da se bližamo mednarodnim križam in revolucijam, ki smo jih pričakovali. Pričakovali smo, kdaj se bo začel boj proti temu

fašizmu in kapitalizmu, ki je kulminiral v svoji najhujši obliki, kajti fašizem je bil najhujša oblika kapitalističnega sistema, kot smo govorili, oblast najreakcionarnejših in najkonzervativnejših sil kapitalizma. Razumljivo je, da ob izbruhi v Španiji ni bila potrebna nobena posebna propaganda za odhod v boj. Odšli smo preprosto tja, kjer se je začel prvi oboroženi boj v Evropi proti fašizmu.

Dogodki v Španiji so imeli magičen vpliv na vse, kar nas je bilo študentov v Pragi. Nekje se ljudje bojujejo proti temu najhujšemu zлу, imamo priložnost, da se tudi mi z orožjem upremo fašizmu... Niram drugih besed, boj španskega ljudstva je imel tiste dni magično privlačnost. To pa je veljalo za ves svet, saj je bila Španija najbrž zadnji dogodek na svetu, ki je s svojim internacionalizmom, od Tokia prek Cambridgea, Oxforda, Beograda, Zagreba in Prage do Amerike vplival na levo usmerjeno in protifašistično, demokratično mladino, da je hitela v boj. Pisatelji, slikarji, skladatelji, vse, kar je bilo v kulturi poštenega, je bilo na strani republikanske Španije. Zato Partiji ni bilo treba veliko propagande za prostovoljni odhod v Španijo. Odhod vseh nas iz Prage je bil spontan, pa tudi zavestna politična reakcija, saj je Partija organizirala na prebeg in nam tudi finančno omogočila, da pridemo v republikansko Španijo.

NEZNOSNO ČAKANJE

Oditi bi moral pred 1. majem 1937. Tovariš pa so me obvestili, da bi bilo te dni nevarno polovati zaradi stroge policijske kontrole na nemških vlakih. Odločeno je bilo, da odpotujem v Španijo 2. maja. Iz Prage sem se odpeljal z vlakom in prepotoval Hitlerjevo Nemčijo brez kakršnihkoli problemov. Prispel sem v Pariz, kjer sem imel zvezko. Partija je namreč imela dobrino organiziran kanal v Parizu. Tiste dni mi je hudo deprimirala novica, ki sem jo dobil iz Španije, da je Veljko Vlahović izgubil nogo. Ostal je med dvema bojnima črtama in obležal ranjen. Pozneje je bil evakuiran. Že v Pragi sva bila dobra prijatelja. Spominjam se, kako sem tiste dni resignirano razmišljal: Za vraga, jaz čepim še zmeraj v Parizu. Veljko pa je že izgubil nogo. Želel sem čimprej priti na španska bojišča, da se vključim v boj.

Toda v Parizu sem ostal še cel mesec, ker mi je Gorkič dal nalogo, da prevedem neko gradivo španskih političnih strank in gibanj. Spominjam se, da sem prevajal neko gradivo katoliških gibanj, ki smo ga razmnoževali kot dokaz širine boja v Španiji, saj je šlo za najširšo narodno fronto proti fašizmu. Potem sem nekega dne Gorkiču rekel, da ne morem več zdržati v Parizu, zelo hitro sem se znašel v skupini, v kateri so bili prostovoljci raznih narodnosti. Spominjam se,